

ระบบกษัตริย์ ในราชอาณาจักรขอม*

Gilles Delouche

ตามความคิดของข้าพเจ้า เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อนักประวัติศาสตร์หลายๆ ท่านมาบรรยายเรื่องราวอาณาจักรขอม ความรู้และความเข้าใจที่ข้าพเจ้าจะได้รับจากผลงานเหล่านั้น ยังไม่เคยสมบูรณ์เท่าที่ควร ถึงแม้ว่าจะมีหนังสือหรือบทความเกี่ยวกับ “สถาบันกษัตริย์ในราชอาณาจักรขอม” “ศาสนาในราชอาณาจักรขอม” หรือ “เกษตรกรรมในราชอาณาจักรขอม” แต่ข้าพเจ้ารู้สึกว่ ราชอาณาจักรขอมนั้นเป็นส่วนรวมของเรื่องราวในหลายแง่หลายประเด็น ถ้าหากเราเพียงประเด็นเดียว ก็จะไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง และเป็นไปไม่ได้ที่ผู้อ่านจะสามารถรวบรวมความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ในวารสารหลายๆ ฉบับ มาเป็นความเข้าใจที่แท้จริงและถูกต้องในเรื่องราชอาณาจักรขอม

โดยเหตุนี้ ข้าพเจ้ามีความประสงค์ที่จะให้ท่านผู้อ่านรู้และเข้าใจเกี่ยวกับราชอาณาจักรขอม โดยสังเขป

ข้าพเจ้าขอออกตัวไว้ก่อนว่า บทความเรื่องนี้ ไม่มีอะไรใหม่มากนักเกี่ยวกับเนื้อหาที่ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงต่อไป ข้าพเจ้าได้พยายามเก็บรวบรวมความรู้ที่ข้าพเจ้ามีเกี่ยวกับราชอาณาจักรขอมมารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าจำเป็นที่จะอธิบายเรื่องราวอาณาจักรขอมนั้น เราจะต้องกล่าวถึงระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของขอม ซึ่งปรากฏขึ้นเมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เสด็จราชย์ใน พ.ศ. ๑๓๔๕ ก่อน

- ๑ ดู L. Finot “L’inscription de Sdok kak Thom” BEFEO XV, 2, pages 53-106
Georges Coedès et Pierre Dupont “Les stèles de Sdok kak Thom, Phnom Sandak et Preah Vihear” BEFEO XLIII, pages 56 et suivantes
R.C. MAJUMBAR “The date of Accession of Jayavarman II” J.GIS, X (1943) p. 52

* บทความนี้ ผู้เขียนเขียนขึ้นเป็นภาษาไทยเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๑ หลังจากได้อ่านบทความเรื่อง “ระบบกษัตริย์สมัยโบราณบนแผ่นดินเขมรโบราณ” ของ ศจ. มจ. ศุภพัทธ์ ศิษย์กุล ตีพิมพ์ใน วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑-๓ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๒๐ (กองบรรณาธิการ)

ได้ม
ก่อน
พ.ศ. ๑
จะให้
ขอมว่า
หรืออ
อธิบาย
ราชอา
สถา
ที่ส
ราช
ในราช
จักร
ศรั
1
ซึ่ง
ซึ่ง
นอก
สร
เป็น
๒
๔
ซึ่ง
ก
๒
๔
๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐
๕๑
๕๒
๕๓
๕๔
๕๕
๕๖
๕๗
๕๘
๕๙
๖๐
๖๑
๖๒
๖๓
๖๔
๖๕
๖๖
๖๗
๖๘
๖๙
๗๐
๗๑
๗๒
๗๓
๗๔
๗๕
๗๖
๗๗
๗๘
๗๙
๘๐
๘๑
๘๒
๘๓
๘๔
๘๕
๘๖
๘๗
๘๘
๘๙
๙๐
๙๑
๙๒
๙๓
๙๔
๙๕
๙๖
๙๗
๙๘
๙๙
๑๐๐

ได้มีการสร้างนครยโสธรประ^๒ และได้สูญหายไป
ก่อนสมัยทกษัตริย์ขอม ได้ย้ายเมืองหลวงของประเทศใน
พ.ศ. ๑๘๗๔^๓ หลังที่ไทยโจมตีเมืองหลวงนั้น ข้าพเจ้า
จะให้นิยามคำว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของ
ขอมว่า ทกษัตริย์ขอมเป็นทั้งเทวะและพระเจ้าแผ่นดิน^๔
หรือออกประการหนึ่ง ข้าพเจ้าเห็นว่า จำเป็นต้อง
อธิบายเรื่องสถาบันทกษัตริย์ของขอม และการบริหาร
ราชอาณาจักรด้วย

สถาบันในราชอาณาจักรขอม

ข้าพเจ้าพยายามอธิบายเรื่องสถาบันทกษัตริย์ เพื่อ
พิสูจน์ว่า ตามศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นพื้นฐานของพระ-
ราชอำนาจ ทกษัตริย์ขอมเป็นเจ้าชีวิตและทุกสิ่งทุกอย่าง
ในราชอาณาจักร ถ้าหากเราจะเปรียบเทียบราชอาณาจักร
ของขอมกับร่างกาย ก็เสมือนว่า ทกษัตริย์นั้นเป็น
ศีรษะของประเทศ ซึ่งในศีรษะนั้นก็มียัญญาณอยู่ด้วย

1. วิญญาณแห่งสถาบันทกษัตริย์

ราชอาณาจักรขอมนั้นเจริญขึ้นในดินแดนหนึ่ง
ซึ่งเคยเป็นราชอาณาจักรฟูนาน^๕ และเจนนละ^๖ มาก่อน
ซึ่งทำให้สถาบันนั้นไม่ได้เกิดมาจากความว่างเปล่า
นอกจากนั้นบทบาทของทกษัตริย์สองพระองค์ ยังช่วย
สร้างสรรค์วิญญาณแห่งสถาบันทกษัตริย์ของขอมจนจะ
เป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้

๑.๑ ต้นกำเนิดของวิญญาณแห่งสถาบันทกษัตริย์

๒ คู ในบทความเรื่องนั้น ข้าพเจ้าจะใช้ชื่อว่า ยโสธรประ
ซึ่งหมายถึงเมืองหลวงของขอม ทรวมทง นครวัด นคร
ธม และปราสาททั้งหลายหลัง เขาด้วยกัน (ซึ่งนักประ-
วัติศาสตร์ฝรั่งเรียกกันว่า ANGKOR)

๓ คู Georges COEDÈS "La fondation de Phnom
Penh" BEFEO XIII, 6 page 6

๔ คู Philippe STERN "Le temple. montagne
Khmer, le culte du linga et le Devarāja"
BEFEO XXXIV pages 612-616

๕ คู Paul PELLLOT "Le Fou-nan" BEFEO, III,
page 263

๖ คู Georges COEDÈS "Le site primitif du Tchen-
-la" BEFEO XVIII, 9, pages 1-3

Paul PELLLOT "Le Fou-nan" BEFEO, III,
page 272

ขอม

ก. ประเพณีนิยม

พระเจ้ายัรมันที่ ๒ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งราชอาณาจักร
จักรขอมขึ้น ได้กล่าวว่า พระองค์เป็นผู้สืบเชื้อสายมา
จากทกษัตริย์ฟูนาน^๗ ที่ได้ครอบครองดินแดนในอดี
(พุทธศตวรรษที่ ๖^๘ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๑^๙) อีกประ-
การหนึ่ง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่ที่สามารถจะ
สืบได้กล่าวว่าพระองค์ได้เสด็จมาจากขวา^{๑๐} ซึ่งเป็นดิน
แดนที่ราชวงศ์ไศยเลนทร์ปกครองอยู่^{๑๑} และอิทธิพล
ประเพณีนิยมของราชอาณาจักรฟูนาน ได้แผ่ขยาย ใน
ราชอาณาจักรขอมด้วย^{๑๒} โดยเหตุผลทั้งสองประการดัง
ได้กล่าวมานี้ เราจะสามารถที่จะยืนยันว่าวิญญาณแห่ง
สถาบันทกษัตริย์ขอมได้รับอิทธิพลจากฟูนานอย่างแน
นอน เนื่องจากผู้ก่อตั้งราชอาณาจักรฟูนานเป็นชาว
ชมพูทวีป^{๑๓} ซึ่งนับถือพระอิศวร และบูชาศิวลึงค์ ซึ่ง
ตั้งอยู่บนยอดเขาโมคัน^{๑๔} จากข้อความข้างต้นทำให้
เราทราบว่า วิธีการปกครองของทกษัตริย์ฟูนาน ได้รับ

๗ คู Georges COEDÈS "La tradition généalogique
des premiers rois d'Angkor" BEFEO, XXVIII

๘ คู Paul PELLLOT "Quelques textes chinois con-
cernant L'Indochine hindouisée" Et. Asiat.
EFEO II, page 243

๙ คู Georges COEDÈS "Quelques précisions sur
la fin du Fou-nan" BEFEO, XLIII, page
3-4

๑๐ คู Louis FINOT "L'inscription de Sdok kak
Thom" BEFEO XV, 2, pages 53-106

๑๑ คู Jean PRZYLUKSKI "The s'ailendrawams'a"
J GIS II (1935) page 125-36
Nilakanta SASTRI "History of Sri vijaya"
(Madras 1949) pages 46-50

๑๒ คู Georges COEDÈS "On the origin of the
Sailendras of Indonesia" J.GIS I (1934)
pages 66-70

๑๓ คู Louis FINOT "Les inscriptions de Mi-son
(No. III)" BEFEO, IV, page 923
Georges COEDÈS "L'inscription de Baksci
Chemkrong" J.A. (Mai-Juin 1909) pages
476-478

๑๔ คู Paul PELLLOT "Le Fou-nan" BEFEO, III,
page 260

louche

ไม่มีอะไร

จึงต่อไป

เพื่อกำหนด

เงินอันใด

ราชอาณาจักร

ครองแบบ

แม่พระ

ก่อน

ak Thom

Les stèles

ik et Pre

suivantes

Accessoires

) p. 52

โบราณคดี

ที่ ๑-๓

อิทธิพลจากชมพูทวีป ซึ่งพิสูจน์ได้จากศิลาจารึกภาษาสันสกฤตที่ค้นพบในดินแดนราชอาณาจักรฟูนาน^{๑๕}

ข. ประวัติศาสตร์

เมื่อราชอาณาจักรฟูนานเสื่อมลง อำนาจใหม่ได้เกิดขึ้นในลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเรียกกันว่าราชอาณาจักรเจนละตามจดหมายเหตุจีน^{๑๖} ราชอาณาจักรฟูนานก็ได้สูญเสียดินแดน เมื่อราชอาณาจักรเจนละซึ่งเคยเป็นประเทศราชของตน ได้ยกกองทัพมาโจมตีจนสามารถมีอำนาจปกครองดินแดนแทนราชอาณาจักรฟูนาน^{๑๗} แต่ในปี พ.ศ. ๑๒๕๖ ผู้ปกครองราชอาณาจักรเจนละเป็นสตรี ทรงพระนามว่า ชัยเทวี^{๑๘} ทำให้เกิดมีกบฏขึ้นจนราชอาณาจักรเจนละถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน^{๑๙} ซึ่งเรียกกันว่า เจนละบก^{๒๐} และเจนละน้ำ^{๒๑} ในระยะเวลาเดียวกัน ราชวงศ์ไศยเลนครแห่งชาวเจริญขึ้นจนสามารถควบคุมทั้งเกาะสุมาตรา และแหลมมาลายาได้^{๒๒} ตามจดหมายเหตุของพ่อค้าอาหรับคนหนึ่ง^{๒๓} มี

- ๑๕ ดู Georger COEDÈS "Les inscriptions du Cambodge" Volumes 1-2-3 (Paris 1937-1966)
- ๑๖ ดู Paul PELLLOT "Mémoires sur les coutumes du Cambodge" BEFEO, II, page 123
- ๑๗ ดู Georges COEDÈS "Quelques Précisions sur la Fin du Fou-nan" BEFEO XLIII pages 3-4
- ๑๘ ดู Georges COEDÈS "Les inscriptions du Cambodge" (Paris 1937-1966) Volume 4 page 54
- ๑๙ ดู Georges COEDÈS "La stèle de Bakong" in "Les inscriptions du Cambodge (Paris 1937-1966) Volume 1 page 35
- ๒๐ ดู Paul PELLLOT "Deux itinéraires de chine en Inde, à la fin du villemie siecle" BEFEO, IV page 212
- ๒๑ ดู George COEDÈS "A propos du Tchen-la d'eau" BEFEO. XXXXI, pages 3, 11
- ๒๒ ดู O.W. WOLTERS "Srivijayan expansion in the Seventh century" AA XXIV (1961) pages 417-418
- ๒๓ ดู Abû Zayd Hasan "Voyage du marchand Arabe Sulaymân en Inde et en Chine, rédigé en 851, suivide remarques par Abû Zayd Hasan (vers 916)" แปลและพิมพ์จำหน่ายโดย Gabriel Ferrand (Paris 1922)

กษัตริย์แห่งเจนละน้ำที่กล่าวว่า ไม่กลัวกษัตริย์ไศยเลนคร และโอ้อวดว่าจะปลงพระชนม์กษัตริย์ไศยเลนครนั้น ปรากฏว่ากษัตริย์ไศยเลนครได้ส่งกองทัพไปโจมตีดินแดนเจนละน้ำและปลงพระชนม์กษัตริย์เจนละน้ำด้วย และจับพระบรมวงศานุวงศ์ไปเป็นเชลยที่ชาว เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ได้เสด็จมาเสวยราชย์ในเจนละนั้น พระองค์ต้องการเป็นเอกราชจึงต้องพิชิตพระเศียรรูปบนกษัตริย์ชาว เป็นการประกาศอิสรภาพ และตั้งตนเป็นกษัตริย์แห่งภูเขา^{๒๔}

๑.๒ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ สถาปนาแบบพระพรหม

ดังที่ได้กล่าวมา จะเห็นว่า วิญญาณแห่งสถาบันกษัตริย์ขอมมีต้นกำเนิดจากประเพณีนิยมของราชอาณาจักรฟูนาน และจากประวัติศาสตร์การสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรเจนละน้ำ และราชอาณาจักรชวามัน ซึ่งสมัยที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ได้เสด็จกลับมาจากชวา เพื่อที่จะกู้เอกราชใหม่จากชวา และในสมัยต่อไป ราชอาณาจักรแห่งนี้ เรียกกันว่า ราชอาณาจักรขอม

ก. ศาสนาพราหมณ์

ในการประกาศตนเป็นเอกราช ตามศาสนาพราหมณ์^{๒๕} พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์สุริยเทพของฟูนาน และราชวงศ์พระจันทร์ของเจนละ^{๒๖} จำเป็นต้องประกอบพิธีตั้งพระศิวลึงค์ พระองค์รับสั่งให้หาพราหมณ์ผู้หนึ่ง ชื่อว่าหริณยทามะ (ศิลาจารึกกล่าวไว้ว่า พราหมณ์ผู้หนึ่งชาวชวามัน) ทางเวทมนต์^{๒๗} เพื่อเป็นผู้สอน ศิวไลกวลัยะซึ่งเป็นปุโรหิตของพระองค์ ศาสตร์ที่หริณยทามะได้สอนให้แก่ปุโรหิตของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ก็มี (วินายะ Vinacikha, นโยตตระ Nayottara, สัมโมทะ Sammoha, ศิวเทพะ Civacheda) เป็นที่น่าสังเกตว่า พระ

- ๒๔ ดู Georges COEDÈS et Pierre DUPONT "Les stèles de Sdok kak Thom, Phnom Sandak et Prah-Vihar" BEFEO XLIII
- ๒๕ ดู Ibid.
- ๒๖ เรื่องพราหมณ์ผู้หนึ่ง ดู Georges COEDÈS "Les de Janapada" BEFEO, XLIII, page 8

กัมภีร์
ศาสนา
สามารถ
ใน
แห่งพล
หมายถึง
จัดอำนาจ
จักรให้
ขอคฤ
พระองค์
อำนาจ
ของรูป
พระพุ
เครื่อง
สร้าง
เสวยรา

๑
๒
๓
๔
๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐
๕๑
๕๒
๕๓
๕๔
๕๕
๕๖
๕๗
๕๘
๕๙
๖๐
๖๑
๖๒
๖๓
๖๔
๖๕
๖๖
๖๗
๖๘
๖๙
๗๐
๗๑
๗๒
๗๓
๗๔
๗๕
๗๖
๗๗
๗๘
๗๙
๘๐
๘๑
๘๒
๘๓
๘๔
๘๕
๘๖
๘๗
๘๘
๘๙
๙๐
๙๑
๙๒
๙๓
๙๔
๙๕
๙๖
๙๗
๙๘
๙๙
๑๐๐

ดริยได้
ดริยได้
งอกงอก
ยัตริยเจ
จนเชลย
สวราช
จึงต้อง
ประกาศ
บเทว
งสถาน
ราชอา
ระหว่า
ขวาน
จาก
อไป
ม

ดริยได้
ดริยได้
งอกงอก
ยัตริยเจ
จนเชลย
สวราช
จึงต้อง
ประกาศ
บเทว
งสถาน
ราชอา
ระหว่า
ขวาน
จาก
อไป
ม

กัมกรเหล่าน้อยใน (ตันตระ) TANTRISM^{๒๓} ของ
ศาสนาพราหมณ์ เมื่อได้ศึกษาสำเร็จแล้ว ปโรหิตก็
สามารถที่จะประกอบพิธีตั้งพระศิวลึงค์

ข. ความหมายของพระศิวลึงค์ในสถาบัน กษัตริย์ของขอม

ในศาสนาพราหมณ์ พระศิวลึงค์เป็นสัญลักษณ์
แห่งพลังสร้างโลกของพระอิศวร ในท้น พระศิวลึงค์ขึ้น
หมายถึง ตัวแทนสำคัญของท่านากษัตริย์ และเป็นผู้
จัดอำนาจทางนามธรรม และรูปธรรมของราชอาณาจักร
จักรให้เป็นระเบียบ^{๒๔} พระศิวลึงค์องค์นั้นตั้งอยู่บน
ยอดภูเขา สมมุติว่า เป็นพระเมรุ^{๒๕} กษัตริย์ขอมทุก
พระองค์ได้มีสัญลักษณ์เช่นนี้ เป็นเครื่องหมายแห่ง
อำนาจของตน ถึงแม้ว่า บางทีอาจมีการเปลี่ยนลักษณะ
ของรูปแบบ ก็อาจเปลี่ยนเป็นรูปพระนารายณ์ หรือ
พระพุทธรูป การที่กษัตริย์แต่ละพระองค์มีศิวลึงค์เป็น
เครื่องหมายแห่งอำนาจของตน เป็นเหตุผลให้มีการ
สร้างโบสถ์ใหม่เนื่อง ๆ ทุกครั้งที่กษัตริย์พระองค์ใหม่
เสวยราชย์แล้ว^{๒๖}

ค. ความสำคัญของพราหมณ์ในพระราช พิธีของขอม

ต้นกำเนิดและการสร้างอำนาจของกษัตริย์ขอม
ซึ่งมาจากศาสนาพราหมณ์โดยตรงนั้น อธิบายความ
สำคัญของพราหมณ์ในพระราชพิธีของขอม โดย
ทั่ว ๆ ไปดังนี้คือ ระเบียบการปกครองแบบสมบูรณาญา

๒๓ Louis FINOT "L'inscripion de Sdok kak
Thom" BEFEO, XV, 2

S.R. CHATTERJEE "Indian cultural in-
fluence in Cambodia" (Calcutta 1928)

"Tantrism in Cambodia, Sumatra and Java"
Modern Review (January 1930)

๒๔ Georges COEDÈS "Note sur l'apothéose au
Cambodge" BCAI (1911)

๒๕ Robert von Heine-Geldern "Weltbild und
Bauform in Südostasien" Wiener Beiträge
zur Kunst und Kultur Asiens, IV (1930)

๒๖ Philippe STERN "Le temple-montagne
khmér, le culte du linga et le Deva rája"
BEFEO XXXIV, pages 612-616

สิทธิราชย์ของขอม เป็นวิธีการปกครองแบบชมพูทวีป
กษัตริย์ทุกพระองค์ก็ต้องมีปโรหิตองค์หนึ่ง ซึ่งจะ
ประกอบพิธีเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ เช่น พิธี
โสกันต์ พิธีราชาภิเษก พิธีวันเฉลิมพระชนมพรรษา
และพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น^{๒๗} ซึ่งราช
อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ได้เอามาประกอบในเมืองไทย
ด้วย^{๒๘}

๑.๓ พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ และการปรมาภิเศก สมัยที่พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ ครองราชย์ (พ.ศ.

๑๔๒๐-๑๔๓๒) ได้มีการก่อสร้างปราสาทใหญ่ที่เมือง
หริหะระราชะ ซึ่งได้เป็นเมืองหลวงของราชอาณาจักร
ขอมในรัชกาลนี้ ก่อนที่ย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่โคธรา-
ปุระ ปราสาทหลังนี้นักโบราณคดีได้สันนิษฐานว่าอาจ
เป็นพระมหाराชาวังในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ มา
ก่อน ปราสาทนี้ประกอบด้วยหอคอย ๖ หลังซึ่งได้มีรูป
ปั้นของพระบิดาพระมารดาพระอัยกาพระอัยยิกาของพระ
องค์^{๒๙} และรูปปั้นของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ กับมเหสี
ซึ่งมีลักษณะเป็นพระอิศวรและพระเทวี^{๓๐}

ก. ความหมายของรูปปั้น

การที่รูปปั้นของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ และพระ
มเหสีนั้นมีลักษณะเป็นเทวะ เป็นสิ่งที่น่าสนใจและน่า
สนใจ เพราะแสดงให้เห็นว่า เมื่อกษัตริย์สวรรคตแล้ว
พระองค์จะกลายเป็นเทวะ นั่นคือเหตุผลที่กษัตริย์ขอมได้
รับพระนามใหม่ หลังจากสวรรคตแล้ว ข้าพเจ้าขอ
ยกตัวอย่างเช่น พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ สมัยที่พระองค์
ยังทรงมีพระชนม์อยู่ ก็ทรงพระนามว่า ชัยวรมัน
เท่านั้น แต่เมื่อสวรรคตแล้ว ก็ทรงได้รับพระนามว่า
ปรเมศวรหมายความว่า พระองค์ได้เสด็จไปรวมเป็น
ภาคหนึ่งของพระอิศวรแล้ว ตามความคิดของศาสนา-

๓๑ Thiounn-Thiounn "Le pouvoir monarchique
au Cambodge" Paris, thèse de Doctorat

๓๒ พระนามภิไธยของพระมหากษัตริย์ไทย บท "กพิทยา
เทพาวตาร"

๓๓ BARTH and BERGAIGNE "The sanskrit
inscriptions of the Preah Kô" ISC page 18

๓๔ Georges COEDÈS "Note sur l'apothéose au
Cambodge" BCAI (1911)

จารย์ โปด มุสส์ “รูปศักดิ์สิทธิ์เช่นนี้คือ ร่างกาย
เทียม ซึ่งเปรียบเสมือนร่างกายของกษัตริย์ที่สวรรคต
กลายเป็นเทวไปแล้ว”

ข. จุดมุ่งหมายของการปรมาภิไศก^{๓๕}

การประกอบพิธีปรมาภิไศกซึ่งพระเจ้าอินทรวรมัน
ที่ ๑ ตั้งขึ้นตามคำสอนของปโรหิตศิวโสม มีจุดมุ่งหมาย
เพื่อให้เป็นวชิการบูชาผู้ครองราชย์มาก่อน และเป็น
การประกันความถูกต้องทางกฎแห่งการสืบราชบัลลังก์
ของกษัตริย์ กษัตริย์ในราชอาณาจักรขอม ซึ่งเป็นทั้ง
เจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน มีพื้นฐานทางศาสนาที่มั่นคง
มาก ซึ่งทำให้พระองค์มีอำนาจสมบูรณ์ที่สุด เมื่อได้
วิเคราะห์ความเป็นมาของอำนาจนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็จะ
พูดถึงเรื่ององค์กษัตริย์และราชสำนัก

๒. พระมหากษัตริย์และพระราชสำนัก

๒.๑. กฎแห่งการสืบราชบัลลังก์^{๓๖}

ความรู้ที่เราได้รับจากพื้นฐานของสถาบันกษัตริย์
แห่งราชอาณาจักรขอม ทำให้เราทราบว่า การที่จะเป็น
กษัตริย์ได้นั้นจะต้องสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ฟูนาน
และเจนนดงเช่นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ซึ่งได้ประกาศ
ตนว่า เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ฟูนานและเจนน
ดง อีกประการหนึ่ง จะต้องเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจาก
กษัตริย์ ซึ่งได้รับการปรมาภิไศกแล้ว ซึ่งพระเจ้า
อินทรวรมันที่ ๑ ได้เป็นผู้วางรากฐานในการสืบราช
บัลลังก์ไว้ ทั้งสองประเด็น ขี้ให้เห็นความสำคัญ
ของกฎแห่งสืบราชบัลลังก์เป็นอย่างดี

๓. ความสำคัญของการสืบราชบัลลังก์ฝ่าย

หญิง

ตามศิลาจารึกที่นักโบราณคดีได้ค้นพบ กษัตริย์
ทุกพระองค์จะอ้างว่า สืบเชื้อสายกษัตริย์ที่ใดครอง

๓๕ ดู Thiounn Thiounn “Le pouvoir monarchique
au Cambodge” Paris, thèse de Doctorat
Georges COEDÈS “Note sur l'apothéose au
Cambodge” BSAI (1911)

๓๖ ดู Georges COEDÈS “Les règles de la succes-
sion Royale au Cambodge” BSEI n.s. 26
(1962)

ราชย์มาก่อนทางฝ่ายหญิง^{๓๗} ซึ่งทำให้เราเข้าใจว่า สตรี
ที่จะเป็นกษัตริย์ไม่อยู่ที่เชื้อสายพระบิดา แต่เชื้อสาย
พระมารดา อีกประการหนึ่งคือ ถ้าหากว่ากษัตริย์พระ
องค์หนึ่งพระองค์ใดมาเสวยราชย์โดยการแบ่งพระพร
บัลลังก์ กษัตริย์พระองค์นั้นก็จะอภิเษกสมรสกับพระ
มเหสีหรือพระราชธิดาของกษัตริย์พระองค์เดิม^{๓๘}
ผู้ที่จะสืบราชบัลลังก์ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นพระ

ราชโอรสพระองค์แรกเสมอไป^{๓๙}

ในกรณีที่พระมหากษัตริย์สวรรคต หรือทรงสละ
ราชสมบัติ จะมีการประชุมอันประกอบด้วย ที่ปรึกษา
ของกษัตริย์ ซึ่งยังอยู่ในตำแหน่งและหน้าที่ (“ม
คติน”) พระมหाराชกรูปโรหิต และพระราชกมลพ
มัตริน (ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๕) เพื่อที่จะเลือกผู้จะ
สืบพระราชสมบัติ ระหว่างผู้ที่มีสิทธิ์สืบราชบัลลังก์
ตามเชื้อสายและลำดับ (ลำดับนี้ หมายถึงลำดับในการ
สืบราชสมบัติดังนี้คือ ผู้ที่สามารถสืบราชวงศ์จาก
กษัตริย์องค์เดิมอยู่ในลำดับหนึ่งถึงห้า)

๒.๒ องค์ประกอบของพระราชสำนัก

พระราชสำนักของกษัตริย์ขอม แบ่งออกเป็น
ตามส่วนตามตำแหน่งและลำดับชั้นในราชวงศ์ ดังนี้

ก. ข้าราชการบริพาร

ทุก ๆ รัชกาลจะมีข้าราชการบริพารประจำองค์พระ
มหากษัตริย์ บรรดาข้าราชการบริพารเหล่านี้จะมีทั้ง ทพ
องค์กรักษ์ มหาเล็ก ที่ปรึกษาของกษัตริย์ พราหมณ์

๓๗ ดู Georges COEDÈS “La Tradition généalo-
gique des premiers rois d'Angkor” BEFEO
XXVIII

๓๘ ดู พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ซึ่งได้ขึ้นเสวยราชย์ที่เมืองไค
ธราปุระใน พ.ศ. ๑๕๕๓ สืบเชื้อสายพระเจ้าอินทรวรมัน
ที่ ๑ ทางฝ่ายพระมารดา และได้อภิเษกสมรสกับวิ
ลักษมี ซึ่งสืบเชื้อสายพระเจ้าโสวรมัน ตาม Georges
COEDÈS “Les deux inscriptions du Wa
Thipdei” in Mélanges d'Indiannisme offe
parses élèves à Monsieur Sylvoir Lévi (Paris
1911) page 6

๓๙ เรื่องนี้ ดู Imbert “Histoire des Institutions
Khmeres” (Phnom-Penh 1961) และ Thiounn
-Thiounn “Le pouvoir monarchique au Cam-
bodge” (Paris) วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก

และนางสนม นอกจากองค์พระมหากษัตริย์ ผู้นั้น
สิทธิให้โดยข้าราชการในพระราชสำนัก คือ กษัตริย์
ที่ดำรงพระราชสมบัติ (สัญญาลักษณ์เป็นนัครทหชน)
พระยุวราช (สัญญาลักษณ์เป็นนัครทหชน) และพระ
ชนนี (สัญญาลักษณ์เป็นนัครทหชน) ซึ่งพระมหากษัตริย์
จะให้ตนเป็นกษัตริย์พระองค์แก่บุคคลเหล่านั้น^{๔๐}

ข. พระราชวงศ์

พระราชวงศ์นั้น ประกอบด้วยผู้ที่สามารถจะ
สืบราชวงศ์จากกษัตริย์อยู่ในลำดับหนึ่งถึงห้า พระบรม
วงศ์ตามวงศ์ทุก ๆ พระองค์ ก็มีสิทธิที่จะสืบพระราช
สมบัติ และเป็นหัวหน้าข้าราชการ กษัตริย์ทรง
เลือกพระยุวราชจากพระราชวงศ์นี้ ผู้ที่อยู่ในราชวงศ์ก็
อยู่เหนือกฎหมาย เช่นมีสิทธิที่จะแต่งงานกับพระญาติ
และไม่เสียภาษีเป็นต้น^{๔๑}

ค. พระวงศ์

พระวงศ์นั้นประกอบด้วยผู้ที่ไม่สามารถจะสืบ
ราชวงศ์จากกษัตริย์ อยู่ในลำดับหนึ่งถึงห้า ไม่มีสิทธิ
ที่จะสืบพระราชสมบัติ แต่ยังมีสิทธิพิเศษที่แสดงให้เห็น
เห็นว่าไม่เป็นกษัตริย์ คือ ในกรณีที่จะมีพระราชพิธี
พระวงศ์จะเดินก่อนคนอื่น ๆ และจะต้องดำรงชีวิตตาม
วินัยของชั้นวรรณะ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากอารยธรรม
ฮินดู^{๔๒}

๒.๓ พระราชอำนาจในระบอบการปกครองแบบ

สมบูรณาญาสิทธิราชของขอม^{๔๓}

ตามที่ได้อธิบายมาข้างต้น (๑.๒) กล่าวว่า พระ
มหากษัตริย์ในราชอาณาจักรขอมเป็นจักรพรรดิ^{๔๔}
หมายถึงเป็นทั้งเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน เสมือนพระ
มหากษัตริย์ครองโลกมัญเภาพระเมรุเป็นหลักฐาน พระ

๔๐ ดู Paul PELLLOT "Mémoires sur les coutumes
du Cambodge" BEFEO, II

๔๑ ดู Ibid. และศิลาจารึกต่างๆ Georges COEDÈS "Les
Inscriptions du Cambodge" (Paris 1937-1966)

๔๒ ดู Ibid.

๔๓ ดู Imbert "Histoire des Institutions khmères"
(Phnom Penh 1961) Thiounn-Thiounn
"Le Pouvoir monarchique au cambodge"
(Paris) อ้างแล้ว

มหากษัตริย์ครองโลก มีโบสถ์ เป็นที่เก็บศิวลึงค์ไว้
ทำหน้าที่เป็นพระเมรุ^{๔๕} โบสถ์นั้นจะเป็นที่เก็บพระ
ศพของพระองค์เมื่อสวรรคต และได้รับการปรมาภิเศก
แล้ว^{๔๖} พื้นฐานของพระราชอำนาจขึ้นอยู่กับความเชื่อ
ว่ากษัตริย์เป็นท้าว^{๔๗} พระองค์ก็ทรงเป็นต้นกำเนิด
ของอำนาจทุก ๆ อย่างในราชอาณาจักร ซึ่งในวิชา
รัฐศาสตร์ปัจจุบันเรียกว่า อำนาจบริหาร อำนาจตุลา
การ และอำนาจนิติบัญญัติ แต่อำนาจนี้ เป็นทั้งสิทธิ
และความรับผิดชอบของพระมหากษัตริย์

ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่มีสิทธิที่จะให้คำนิยามเรื่อง

พระราชอำนาจในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญา
สิทธิราชของขอมโดยใช้คำว่า ทรวาษย์ เพราะพระมหา
จักรพรรดิ ซึ่งเป็นท้าวไม่ครองราชย์เพื่อผลประโยชน์
ของตน แต่เพื่อผลประโยชน์ของอาณาจักรและประ
ชาชน เมื่ออ่านศิลาจารึกก็จะสังเกตว่า มีการกล่าวถึง
พระมหากษัตริย์ โดยเรียกพระองค์เองว่าเป็นผู้รักษา
สันติสุข และคุ้มครองกฎหมายในราชอาณาจักร อีก
อย่างหนึ่ง เมื่อเราอ้างถึงพระราชอำนาจในราชอาณาจักร
ขอม เราจะต้องระลึกไว้เสมอว่า การปกครองแบบ
นี้มาจากชมพูทวีปโดยตรง พระมหากษัตริย์ก็ต้อง
ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายแห่งชั้นวรรณะกษัตริย์และตามมนู
ธรรมศาสตร์ด้วย^{๔๘}

๔๔ ดู Robert Von Heine-Celdern "Conceptions
of state and kingship in South-East Asia"
F.E.Q II (1942) pages 15-30

๔๕ ดู Georges COEDÈS "Le culte de la monarchie
divinisée, source d'inspiration des grands
monuments du Cambodge ancien" Conferenze,
Série Orientale Rama V (1952)

๔๖ ดู Georges COEDÈS "La destination funéraire
des grands monuments d'Angkor" BEFEO
XL page 315

๔๗ ดู Georges COEDÈS "Note sur l'apothéose au
Cambodge" BCAI (1911)
"Pour mieux comprendre Angkor" (PARIS,
1947)

๔๘ ดู Robert LINGAT "L'influence Juridique de
l'Inde au Champa et au Cambodge d'après
L'épigraphie" J.A. CCXXXVII (1949)
pages 273-288

๒. ราชอาณาจักรขอม การจัดระเบียบสังคม และการชลประทาน

สภาพแวดล้อมทางสังคมและทางการชลประทานของราชอาณาจักรขอม เป็นผลของลักษณะเฉพาะของสถาบันกษัตริย์ เมื่อพระองค์เป็นทั้งเจ้าแผ่นดินและเจ้าชีวิต ก็หมายความว่า การจัดระเบียบสังคมทั้งในแง่การปกครอง และในแง่การแบ่งสังคมเป็นชั้นๆ มีต้นกำเนิดมาจากความเป็นมาของพระราชอำนาจ รวมทั้งพระองค์ต้องเป็นผู้ปรับปรุงดินแดนดิน เพื่อให้เกิดผลสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่ทำได้

๑. การจัดระเบียบสังคมในราชอาณาจักรขอม

๑.๑ ลักษณะของสังคม

อาจเป็นเพราะเหตุว่า ราชอาณาจักรขอมได้รับอิทธิพลจากชมพูทวีป^{๔๕} จึงทำให้มีความแตกต่างมากระหว่างบรรดาผู้นำและประชาชนทั่วไป ระบบชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์ทำให้กลุ่มแต่ละกลุ่มไม่มีการติดต่อหรือการผสมกับกลุ่มอื่น ๆ อย่างไรก็ดีระบบชั้นวรรณะในราชอาณาจักรขอมไม่เคยมีความชัดเจนเท่าที่เคยมีในชมพูทวีป เพราะไม่มีการแบ่งแยกระหว่างชั้นวรรณะกษัตริย์และชนวรรณะพราหมณ์^{๔๖}

ก. ผู้นำ

บรรดาผู้นำนั้น ประกอบด้วยตระกูลพราหมณ์ ซึ่งจะมีสัมพันธภาพกับราชวงศ์ด้วย ผู้ที่จะปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่ง พระมหाराชครูและปุโรหิตก็อยู่ในตระกูลดังกล่าวเช่น ปุโรหิตในรัชกาลพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ คือสีวโสม สืบตระกูลมาจากพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ปรมเสวร การสืบตระกูลในชั้นวรรณะผู้นำนี้มาจากฝ่ายหญิงเหมือนกับราชวงศ์ บุคคลเหล่านี้เป็นกลุ่มที่รักษาทบทางของศาสนาและอารยธรรมพราหมณ์

๔๕ ดู "L'Inde civilisatrice" (PARIS, 1938)

๔๖ ดู เช่น สีวโสม ปุโรหิตของพระเจ้าอินทรวรมัน ซึ่งสืบเชื้อสายพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ทางฝ่ายมารดา เป็นต้น (ดู Georges COEDÈS "Inscriptions du Cambodge" Volume I page 43)

ในราชอาณาจักร^{๔๗} อย่างไรก็ดี จีวตาควนหมายเหตุนั้นว่า ไม่มีการแตกต่างระหว่างเชื้อชาติและเชื้อชนกับประชาชน

ข. ประชาชน

ข้อมูลเกี่ยวกับคนสามัญในราชอาณาจักรขอมนั้น มีไม่มากนัก แต่ตามศิลาจารึกที่ค้นพบแล้วเรานั้นฐานได้ว่า ประชาชนจำนวนไม่มากนักน้อย ต้องทำงานเพื่อที่จะรักษาสัตว์ในที่ดินของโบสถ์ต่างๆ^{๔๘} จีวตาควนก็หมายความว่า มีการเกณฑ์ไปทำงานเพื่อรัฐและสหกิจวัน และผู้ชายต้องเป็นทหารตั้งแต่อายุ ๑๕ ถึงอายุ ๖๐ อีกประเด็นหนึ่งคือ ส่วนมากจะเป็นผู้ที่ทำงานทำ ที่อยู่อาศัยของประชาชนก็มีลักษณะเป็นบ้านไม้ได้สูง^{๔๙}

ค. ทาส

ในระยะแรกของราชอาณาจักรขอม เมื่อมีการชนะสงคราม ทาสนั้นก็จะเป็นเชลย แต่ในระยะหลังทาสจะเป็นทั้งทาสป็นหน และชาวป่า ซึ่งจีวตาควนเรียกว่าชาวเถื่อน "ซอ" ชีวิตของพวกทาสอยู่ในสภาพการทรมานโหดร้ายมาก เพราะเจ้าของถือกันว่า ทาสเป็นสัตว์ซึ่งไม่มีคุณค่ามากกว่าควายหรือสุนัข เจ้าของอำนาจเด็ดขาดเหนือชีวิตทาสด้วย^{๕๐}

๑.๒ การปกครองแห่งราชอาณาจักรขอม

วิธีการปกครองแห่งราชอาณาจักรขอมนั้น เป็นที่รู้กันแน่ชัด เพราะว่าข้อมูลมีเพียงแต่ศิลาจารึกต่างๆ และจดหมายเหตุของจีวตาควนเท่านั้น สถาบันกษัตริย์สามารถทำให้เราสันนิษฐานได้ว่าอำนาจทั้งหมดอยู่ที่กษัตริย์ และผู้ใดก็ตามที่จะเป็น

๔๗ ดู เมื่อพราหมณ์องค์หนึ่งมาจากชมพูทวีป ศิลาจารึกที่บันทึกไว้ด้วย ซึ่งพิสูจน์ได้ว่า บทบาทของศาสนาพราหมณ์นั้น มีอยู่ตลอดประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรขอม (ดู ศิลาจารึกหลักต่างๆ ซึ่งบันทึกเกี่ยวกับการก่อตั้งโบสถ์)

๔๘ ดู Paul PELLIOU "Mémoires sur les coutumes du Cambodge" BEFEO II

๔๙ ดู Ibid.

ปกครอง

๒

ศิลาจารึก

๔

ก. เม

๕

๖

๗

๘

๙

๑๐

๑๑

๑๒

๑๓

๑๔

๑๕

๑๖

๑๗

๑๘

๑๙

๒๐

๒๑

๒๒

๒๓

๒๔

๒๕

๒๖

๒๗

๒๘

๒๙

๓๐

๓๑

๓๒

๓๓

๓๔

๓๕

๓๖

๓๗

๓๘

๓๙

๔๐

๔๑

๔๒

๔๓

๔๔

๔๕

ปกครองกษัตริย์จากกษัตริย์เท่านั้น^{๕๕}

ก. การปกครองส่วนกลาง

ไม่มีข้อความแน่นอน เราต้องสันนิษฐานจากศิลาจารึกได้ค้นพบ อย่างไรก็ดี ยังมีข้อสมมุติฐานดังนี้ คือ เมื่อกษัตริย์ปกครองมีอำนาจมาก^{๕๖} ข้าราชการฝ่ายการปกครองส่วนกลางจะมีจำนวนมากขึ้นด้วย ตรงข้ามกับตำแหน่งทางศาสนา จะไม่มีการสืบตำแหน่งทางเชื้อสาย แต่ถึงแม้ว่า ศิลาจารึกหลักหนึ่งอ้างถึง การตรวจสอบคุณสมบัติ ดูเหมือนว่าการได้รับความโปรดปรานของกษัตริย์เป็นวิธีเดียวสำหรับข้าราชการที่จะขึ้นไปสู่ตำแหน่งสูงได้ เรื่องตำแหน่งต่างๆ นั้นมีบางตำแหน่งที่เราสามารถแสดงเอกลักษณ์ คือ “มนตรี” (มนตรี) ซึ่งปฏิบัติหน้าที่คล้ายรัฐมนตรีในปัจจุบัน และบทบาทในการเลือกผู้ที่อยู่ในราชวงศ์ให้ขึ้นเสวยราชย์^{๕๗} บางคนในกลุ่มมนตรีก็จะรับการประมาภิเสกด้วย^{๕๘}

“ราชกมลหามันตริ” เป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์เรื่องปัญหาทางศาสนา แต่ศิลาจารึกหลังจากพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ไม่อ้างถึงตำแหน่งนี้เลย ซึ่งเราต้องสรุปว่า ตำแหน่งนี้ไม่มีอยู่แล้ว ส่วน “พระครู” ซึ่งเป็นพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญในพระเวทย์และมนุชรรมศาสตร์ มีหน้าที่ถวายการสอนพระยุวราช พระครูนั้นจะเป็นปโรหิตในกรณีพระยุวราชขึ้นเสวยราชย์^{๕๙}

๕๕ Robert LINGAT “L'influence juridique de l'Inde au Champa et au Cambodge d'après L'épigraphie” J.A. CCXXXVII (1949) pages 273-288

๕๖ IMBERT “Histoire des Institutions khmères” (Phnom Penh 1961)

๕๗ Georges COEDÈS “Les règles de la succession Royale au Cambodge” BSEI n.s. 26 (1962)

๕๘ Georges COEDÈS “Note sur L'apothéose au Cambodge” BCAI (1911)

๕๙ ตัวอย่างเรื่องรัชชวรหะ พระครูของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ใน Georges COEDÈS “Inscription du Cambodge” II, 65

ข. การปกครองส่วนท้องถิ่น

เรื่องการปกครองส่วนท้องถิ่น ความรู้ที่เราได้อาจกว้างขวางกว่าเพราะเราอาจจดหมายเหตุของจิตา-กวน แต่ความรู้เช่นนี้ไม่แน่นอนพอสมควร เพราะว่าจิตา-กวนซึ่งเป็นคนจีนอาจไม่เห็นด้วยตา (eye-witness) หรืออาจเข้าใจผิดอะไรที่เขาได้บันทึกไว้ จิตา-กวนได้พูดถึงแคว้น ๕๐ แคว้น เมืองใหญ่ในแต่ละแคว้นมีคูเมืองล้อมรอบ และกำแพงที่ส่วนมากทำด้วยไม้ ในหมู่บ้านทุกหมู่บ้านมีโบสถ์หรือสถูปหนึ่งองค์ และข้าราชการที่รักษาความสงบซึ่งเขาเรียกว่า “ma-itsich” ส่วนลำดับข้าราชการนั้นก็มีหลายชั้น ข้าราชการชั้นสูงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ และผู้ที่ได้รับความโปรดปรานจากองค์พระมหากษัตริย์ เนื่องจากการถวายลูกสาวเป็นนางสนม จิตา-กวนพูดถึงตราของแต่ละตำแหน่ง คือ วอประกอบด้วยคานทองหรือเงิน และฉัตรซึ่งมีคันทองหรือเงิน ข้าราชการซึ่งมีสิทธิรับฉัตรคันทอง เรียกกันว่า “pa-ting” หรือ “an-ting” ข้าราชการซึ่งมีสิทธิรับฉัตรคันเงิน เรียกกันว่า “ssu-la-ti”^{๖๐}

ค. ศาลและกฎหมาย

ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้น้อยมาก ความผิดขึ้นตามศาสนาพราหมณ์ และเชื่อกันว่าผู้ผิดนั้นได้ หมั้นพระอิศวร^{๖๑} คิดทุกเรื่องอยู่ใต้อำนาจองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นตลาดการสูงที่สุด ในฐานะเป็นทเวะครองโลก^{๖๒} เกี่ยวกับการลงโทษ ก็มีการฟ้งทังเป็น การตัดนิ้ว การตัดแขน และในกรณีที่มีการคบขู้ ผู้ชายต้องเสียค่าไถ่ให้แก่สามีของคู่ขู้ อีกประเด็นหนึ่งคือ มีการดำเนินาหรือการลู่เพลิงพิสูจน์^{๖๓}

๖๐ Paul PELLLOT, “Mémoires sur les coutumes du Cambodge” BEFEO II

๖๑ Robert LINGAT, “L'influence Juridique de l'Inde au Champa et au Cambodge d'après L'épigraphie” JA CCXXXVII (1949) pages 273-288

๖๒ Ibid.

๖๓ Paul PELLLOT “Mémoires sur les coutumes du Cambodge” BEFEO II

๑.๓ ศาสนาต่างๆ

ราชอาณาจักรขอม ซึ่งได้เป็นมหาอำนาจในเอเชียอาคเนย์ มีความสัมพันธ์ไม่มากนักกับจีน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชมพูทวีป ราชอาณาจักรขอมนั้นเป็นดินแดนที่ศาสนาซึ่งเกิดมาในชมพูทวีปนั้น ได้แผ่ขยายมากมา^{๖๔}

ก. ศาสนาพราหมณ์^{๖๕}

เป็นศาสนาที่มีความสำคัญมากที่สุดในราชอาณาจักรขอม เพราะว่าเป็นพื้นฐานของอำนาจองค์พระมหากษัตริย์ เราได้พบบทบาทของพราหมณ์แล้ว ตอนที่เราได้อธิบายเรื่องการบูชาสัตว์ลึงค์ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ขององค์พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ เทวที่พิสูจน์ได้จากศิลาจารึกที่ค้นพบศาสนาพราหมณ์ เป็นที่ประมุขศาสนา^{๖๖} และขึ้นวรรณะผู้นำเคารพนับถือ^{๖๖} ถึงแม้ว่าได้มีบางรัชกาล เช่นสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นต้น^{๖๗} ซึ่งได้ทั้งศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นศาสนาแห่งรัฐ

ข. พระพุทธศาสนา

ถึงแม้ว่า หลักฐานทางศิลาจารึกเรื่องการแผ่ขยายของพระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรขอมมีแต่น้อย การเดินทางของจิตตาคณิกพิสุจน์ ได้อย่างสมบูรณ์ว่าพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทอยู่ โดยเฉพาะในหมู่ประชาชนซึ่งไม่เป็นสิ่งที่แปลกมากนัก เมื่อทราบแล้วว่าศาสนาพราหมณ์ทำให้ประชาชนถูกบังคับทำงานเพื่อโบสถ์ต่างๆ และเป็นพื้นฐานในการแบ่งสังคมเป็นชั้นวรรณะ การแผ่ขยายของพระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรขอมก็เทียบกับสิ่งที่ได้เกิดมาในชมพูทวีปมาก่อน^{๖๘}

๖๔ ดู "L'Inde et le monde" (Paris, 1928)

๖๕ ดู Louis de La VALLEE-POUSSIN "Dynamiques et Histoire de L'Inde" (Paris, 1935)

๖๖ ดู K. BHATTACHARYA "Les Religions Brahmaniques dans l'Ancien Cambodge" (Paris, 1961)

๖๗ ดู ECOLE FRANÇAISE D'EXTREME-ORIENT "Mémoires Archéologiques" I

๖๘ ดู Paul PELLIOU "Mémoires sur les coutumes du Cambodge" BEFEO II

ก. นิยายของศาสนาฮินดู

ราชอาณาจักรขอมยังได้รับอิทธิพลทางศาสนาชมพูทวีปอีกอย่างหนึ่ง คือ ได้มีบทบาทของนิยายที่นับถือพระวิษณุ และนิยายที่นับถือพระอิศวร ซึ่งนิยายนี้ได้มีความสำคัญอย่างมากที่สุด สมัยที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๙ ประมุขครองราชย์ อย่างไรก็ดี ทั้งสองนิยายได้รับการยอมรับจากพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ตลอดกาล ซึ่งพิสูจน์ได้โดยศิลาจารึกต่างๆ ที่ตั้งขึ้น ทุกๆ ครึ่งกษัตริย์องค์หนึ่งองค์ใด ได้พระราชทานที่ดินให้แก่ทั้งสองนิยาย^{๖๙}

๒. การชลประทานในราชอาณาจักรขอม
องค์พระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรขอมต้องรับผิดชอบความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน ในฐานะเทวเอกเช่นพระอิศวรเป็นผู้รักษาความอุดมสมบูรณ์ของโลก^{๗๐} บนพื้นดินเช่นราชอาณาจักรขอม การเกษตรหมายถึงการปลูกข้าวมากที่สุด ซึ่งทำให้เราสนใจในคุณค่าของน้ำควรสังเกตด้วยว่า ราชอาณาจักรขอมในสมัยศิลาจารึกเป็นพื้นดินที่ประชาชนได้เปลี่ยนสภาพพื้นหนองบึงซึ่งมีต้นหวายเต็ม ไปหมดมาเป็นพื้นที่ทำกินเพาะปลูก ศิลาจารึกหนึ่งที่ค้นพบใกล้สระๆ แห่งปรากฏมีพระราชรับสั่งจากพระมหากษัตริย์ขอมพระองค์หนึ่งกล่าวว่า "ขอให้รักษาผลงานอันดีไว้ ... ให้เป็นการแสดงความเคารพนับถือต่อข้าฯ อย่าจับผู้กระทำความผิดไปเป็นเชลย อย่าทำลายคนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย ขอให้รักษาต้นไม้ซึ่งพระแม่ธรณีเลี้ยงดูด้วยน้ำ เสมอด้วยน้ำนมจากถันของพระองค์ และมีเสียงอ่อนหวานของวิหคกระซิบอยู่ไว้"^{๗๑}

ถึงแม้ว่า สระ คลองและบ่อน้ำในบริเวณโบราณวัตถุนครวัดและนครธม มีความหมายทางศาสนา

๖๙ ดู K. BHATTACHARYA "Les Religions Brahmaniques dans l'Ancien Cambodge" (Paris, 1961)

๗๐ ดู "L'Inde civilisatrice" (Paris, 1938)

๗๑ ดู Georges COEDÈS "Les Inscriptions du Cambodge" (Paris 1937-1966) Volume 4

๗๒ ดู Robert von HEINE-GELDERN "Weltkund und Bauform in Südostasien" Wien Beiträge Zur Kunst und Kultur Asiens, II (1930)

แต่ก็มีผลประโยชน์ในแง่การชลประทานทั้งในเมือง
และในชนบท

๒.๑ การชลประทานในเขตรูป

การก่อสร้างพระนครเป็นงานมหิหาร ในแง่
การตั้งวิหารโบสถ์ ปราสาท และสถูป และที่สุเจน
ได้ว่า งานนี้เป็นผลของเทคนิค ซึ่งเจริญมากที่สุด รูป
ถ่ายทางอากาศแสดงอย่างชัดแจ้งถึงเค้าโครงระบบส่ง
น้ำ พื้นฐานในงานนี้คือ การเปลี่ยนทิศทางไหลของ
แม่น้ำเสียมราฐ ในรัชกาลพระเจ้าสุวรมันที่ ๑^{๗๓}

การค้นพบโบราณวัตถุเกี่ยวกับการชลประทานใน
เมืองของศาสตราจารย์ ชอร์ช ทรูเว ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ มี
ผลทำให้ค้นพบระบบส่งน้ำระหว่างคลอง สระ และนา
ทุ่ง และตระพังจำนวนมากกว่า ๑,๐๐๐ ตระพังด้วย ซึ่ง
ทำให้เราเข้าใจความหมายเหตุของบาทหลวงคนหนึ่ง คือ
ปาเตร เดสสัน อันโตนีโอ ซึ่งได้บันทึก ในปี พ.ศ.
๒๔๖๓ ว่า “เราจะพบคลองหลายสายและน้ำพุหลาย
แห่งในเมือง เพื่อที่จะรักษาความสะอาดไว้”^{๗๔}

เราต้องสรุปว่า สมัยที่เมืองยโสธรประยังอุดม
สมบูรณ์อยู่ มีลักษณะเป็นเมืองกรังบกกรังนา เหมือน
กรุงเทพฯ หรือเวนิสในอดีต และผังอย่างเรขาคณิต
ของเมืองนี้เหมาะแก่ระบบส่งน้ำซึ่งจัดเป็นระเบียบโดย
แม่น้ำเสียมราฐเป็นแหล่งเสริม

๒.๒ การชลประทานในชนบท

ในชนบท ข้าพเจ้าจะพูดถึงชนบทในแคว้นเมือง
ยโสธรประ เพราะมีข้อมูลมากมาย แต่อันที่จริง การ
ชลประทานเหมือนกันทั่วราชอาณาจักรขอม ก่อน
สงครามโลกครั้งที่ ๒ คือสมัยที่กัมพูชาเป็นเมืองขึ้น
ของฝรั่งเศส ผู้ว่าราชการฝรั่งเศสในอินโดจีนต้องการ
พัฒนาการเกษตรโดยใช้ระบบการชลประทานของขอม
เขาให้นักโบราณคดีคนหนึ่งคือศาสตราจารย์ชอร์ช
ทรูเว วิจัยเรื่องระบบนี้ นอกจากการค้นพบแม่บ่อน้ำ

๗๓ ดู BARTH and BERGAIGNE “The Sansrit
inscriptions of the eastern Baray” ISC pages
413 et suivantes

๗๔ ดู Victor GOLOUBEV “L’hydraulique urbaine
et Agricole v l’époque des Rois d’Angkor”
Bulletin économique de L’Indochine (1941)

พายุที่ ชอร์ช ทรูเว ก็ได้พิสูจน์ว่า ระบบการชลประ
ทานในแคว้นเมืองยโสธรประนี้ สามารถที่จะเปิด
โอกาสให้ปลูกข้าวบนพื้นที่ถึง ๑๘,๐๐๐ เฮกตาร์ ซึ่ง
ปัจจุบันรกร้างว่างเปล่า ผลจากระบบการชลประทาน
ทำให้มีการทำนาถึงปีละครั้ง^{๗๕} เราสันนิษฐานได้
ว่าระบบนี้มีอยู่ทั่วราชอาณาจักรขอม เพราะได้มีการค้น
พบส่วนที่เหลือจากแม่บ่อน้ำขอมแห่งหนึ่งที่ยโสธรประ ห้า
สิบกิโลเมตรเหนือไซ่ง่อน^{๗๖} จดหมายเหตุของจิตร
กวนเล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของราชอาณาจักรขอมดัง
นี้ “ปลูกข้าวก็ปลูกง่าย หาผู้เลี้ยงก็หาง่าย... ครึ่ง
ทางไปเมืองหลวง จากแม่น้ำก็จะเห็นทุ่งกว้างขวางที่ไม่
มีต้นไม้แม้แต่ต้นเดียว มองไกลออกไปจะเห็นแต่ทุ่ง
อุดมสมบูรณ์...”^{๗๗}

บทสรุป

ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช
ของขอมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับราชอาณาจักรทั้งหมด
เพราะเป็นอำนาจของกษัตริย์ ในฐานะเป็นเทพที่เป็น
ต้นกำเนิดของระบบสังคม วิธีการปกครองและการ
เกษตร แต่จุดยืนของระบบก็เบี่ยงเบนด้วย เพราะถ้า
หากว่าองค์พระมหากษัตริย์อ่อนแอ หรือประชาชนจะ
ไม่เห็นว่าการปกครองของกษัตริย์สามารถรักษาสันติสุขไว้
ระบอบนี้ก็เสื่อมลงจนหายไป

เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ได้ขึ้นครองราชย์ ก็
ทรงเอาพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทมาใช้เป็นพื้นฐาน
พระราชอำนาจ โดยสร้างศรัทธาใหม่ในราชวงศ์ พระ
องค์ได้ก่อสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มากมาย แต่โดยคนทาส
ไม่พอที่ต้องใช้กำลังประชาชนด้วย จนไม่มีเวลาเหลือ
เพื่อที่จะทะนุบำรุงการชลประทาน และทำการเกษตร
เป็นต้นมาเสียด้วยซ้ำ ไม่นานพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ ก็ได้
ขึ้นครองราชย์ และทรงเอาความเชื่อทางพระอิศวรมา
อีก ซึ่งไม่เหมาะกับพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทซึ่ง

๗๕ ดู Ibid.

๗๖ ดู Louis FINOT “Les inscriptions du musée de
Hanoi” BEFEO XV, 2

๗๗ ดู Paul PELLIOU “Mémoires sur les coutumes
du Cambodge” BEFEO II

ประชาชนนับถือนั่น และได้มีการก่อสร้างมากจนจนกระทั่งเกิดนามเมืองหลวง

การเกณฑ์ประชาชนมาทำงานเพื่อศาสนาได้ทำให้เกิดปฏิกริยา กล่าวคือ กษัตริย์พระองค์สุดท้ายถูกปลงพระชนม์ กษัตริย์องค์ใหม่^{๑๘}อาจเป็นองค์แรกในราชวงศ์ ซึ่งได้ครองสมบัติพญาถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ การปลงพระชนม์ในครั้งนั้นไม่ใช่อุบัติเหตุในประวัติศาสตร์ เคยมีการกบฏหลายครั้งในราชอาณาจักรขอม แต่ก็เป็นการปฏิวัติ ซึ่งมีผลตรงข้ามกับอดีต คือกษัตริย์ไม่ประกาศตนว่า สืบเชื้อสายราชวงศ์สุริยเทพและราชวงศ์พระจันทร์ต่อไป ทั้งกษัตริย์ไม่ครองราชย์ใน

๑๘ ดู Francis GARNIER "Chronique royale du Cambodge" J.A. (Novembre-Décembre 1871)

ฐานะเป็นท้าว ไม่มีการบูชาเทวราช ซึ่งมีตัวลึงค์เป็นสัญลักษณ์อีกต่อไป และพุทธศาสนิกายเถรวาทได้กลายเป็นศาสนาประจำราชอาณาจักรแทนศาสนาพราหมณ์ ศาสตราจารย์ เบอรัณาร์ด ฟิลิป กรอสส์ได้กล่าวว่า "มีการยกเลิกการบูชาเทวราช และเมื่อไม่มีการรักษาระบบการชลประทานตลอดไป ผลผลิตการเกษตร ซึ่งเคยมีการเก็บเกี่ยวข้าวถึงปีละสี่ครั้งมาก่อนจึงลดเหลือเพียงปีละครั้งเดียว การลดของผลผลิตข้าว หมายถึง การลดของจำนวนประชากร การที่จำนวนประชากรลดลงเป็นเหตุผลของการแพ้สงครามกับราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และเป็นความพินาศของราชอาณาจักรขอม"

กา
นิคมใน
การกิจ
ลาอาณา
๑๔
เบนกระ
การพิธา
๑๕
เหล่านค
๑๔
ซึ่งจะเบ
๑๖
แคร์จูธร
๑๕
มพนธูรา
และการ
๑๔
แต่เป็น
จากประ
กา
นทและ
๑๔
ให้เป็นส
ห้องก
ประชาชน